

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми), канд. іст. наук;
Король С. М. (Суми), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми), канд. наук з держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми), д-р філософ. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
юридичного факультету Сумського державного університету
(протокол № 8 від 02.04.2015 р.)

Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи : зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 17 квітня 2015 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, С. М. Король та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – Ч. 1. – 116 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 758 від 12 грудня 2014 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

РУКОПИСНІ НАРОДНІ ХРОНІКИ РУСИНІВ ПІВДЕННОЇ УГОРЩИНИ

З середини і до кінця XVIII ст. в рамках оголошеної Марією-Терезією колонізації Південної Угорщини із північно-східних регіонів Угорщини в комітат Бач-Бодрог, у казенні поселення Керестур (сьогодні Руський Керестур) і Коцур переселилося 1500-2000 русинів греко-католицької віри. Наприкінці XVIII ст. їх там вже було приблизно 3500, а в середині XIX ст. у комітатах Бачка і Срем – 8500 осіб. У XIX ст. відбулося ще дві хвилі переселень русинів з північно-східних регіонів Угорщини і частково з Галичини. За першим переписом населення у Королівстві сербів, хорватів і словенців 1921 р. у країні налічувалося 20382 русинів [1].

Від самого переселення на південь Угорщини греко-католицькі русини у сс. Керестур і Коцур були віддалені від русинів північно-східних регіонів Угорщини і досить замкнені для впливів від інших національних і релігійних спільнот у безпосередньому сусідстві. Правда, до кінця 70-х рр. XVIII ст. ще існували певні зв'язки з Мукачівською єпархією, звідки до русинів прибували священники та надходили найнеобхідніші церковні й інші книги, але з 1777 р., коли вони (русини) як конститутивний елемент стали частиною новозаснованої греко-католицької Крижевацької єпархії з осідком у м. Крижевця (Хорватія), ще більше слабнули їхні офіційні контакти і зв'язки з русинами історичного Закарпаття.

До розпаду Австро-Угорської монархії русини Південної Угорщини жили майже виключно по селах і займалися рільництвом. Спочатку єдиним об'єднуючим чинником для них була греко-католицька церква і конфесіональна школа. Богослужіння церковнослов'янською мовою і спілкування в рамках парафій рідною руською мовою і школа, в якій навчання здійснювалося рідною мовою, хоча до кінця XIX ст. у вжитку були переважно книги церковнослов'янською мовою, сприяли збереженню національної ідентичності тамтешніх русинів.

Протягом XIX ст. русини Південної Угорщини через брак друкованої книжки розгорнули досить широку діяльність на ниві переписування й укладання різноманітних рукописних книжок/збірників парацерковної літератури: духовних пісень, апокрифів, християнських легенд тощо. Дуже часто до таких збірників включали і народні хроніки русинів Керестура і Коцура, які відіграли дуже важливу роль не тільки у збереженні колективної історичної пам'яті цієї невеликої русинської громади, але й розвитку і збереженні її релігійної і національної ідентичності.

Традицію писання народних хронік русини принесли з собою із Закарпаття, але глибоке коріння цієї традиції сягає часів Київської Русі. Всі версії цих хронік (а фактично кожний рукопис дещо відрізняється від іншого) розпочинаються з року початку переселення русинів з північно-східних регіонів Угорщини до Керестура (1745 р.) і Коцура (1763 р.). У хроніках подаються точні дані про різноманітні події і це, на нашу думку, свідчить про те, що їх почали писати вже наприкінці XVIII ст. Правда, у народній традиції можуть довго зберігатися певні події, які глибоко врзалися у народну пам'ять, але звичайно точні дані про них відносно швидко переплутуються і забуваються. А якщо у хроніках точно записані і дані про ці події, то це вже свідчить про те, що хтось їх пильно з року в рік записував.

Усі народні хроніки, які до сьогодні надруковані або зберігаються в оригіналі, і які ми мали в руках (*de visu*), написані народною говіркою русинів Південної Угорщини з церковнослов'янським письмом або дивною сумішшю церковнослов'янського і кириличного письма, крім однієї, що на початку XX ст. була написана руською мовою, але латинським письмом і мадярським правописом.

Народна мова хронік свідчить, що їх писали звичайні люди – селяни і ремісники. Русинські священники Крижевацької єпархії на той час не тільки офіційно, але навіть й у приватних листах спілкувалися найчастіше латиною, а у другій половині XIX ст. ще й хорватською. Проте і тут є деякі винятки: греко-католицький парох у Коцурі (1871-1877) Павло Вукіч, хорват за походженням, залишив рукописну хроніку Коцурської парафії русинською говіркою з домішками церковнослов'янської мови [2]. Якщо б ці хроніки писали вчителі, то напевно б в їхній мові було набагато більше церковнослов'янських і карпато-русинізмів, бо так тоді писали вчителі, які працювали у русинських конфесійних школах (до кінця XIX ст.).

Усі народні хроніки, як вказувалося вище, розпочинають розповідь з дати поселення русинів у Керестурі або Коцурі і лише одна з керестурських хронік, за зразком середньовічних хронік, у заголовку зазначає, що починає розповідь від створення світу, хоча насправді з 1746 р.: «1747 року, кед Керестур населел» [3, с. 529], тобто з часу заселення русинами Керестура. Здається, що самі переселенці вважали цю подію «новим створенням світу».

В народних хроніках найважливіші події згадуються майже телеграфічно: «1746. Кетъ почали сельць»; «1747. Керестур насельель»; «Контракт достали у Керестуре»; «1772. Кетъ почали церкву правиць»; «1813. Кетъ вода велька була»; «1836. Кетъ колера перша була»; «1848. Кетъ ше зорвала буна у Мадярскей»; «1878. Нашъ царъ Босну отняль» [5, с. 5-7]. Цікаво,

що в народних хроніках інколи деякі важливі або незвичайні події в селі заслуговують більше уваги і простору, ніж визначні історичні події, наприклад: «1861. Кетъ бирова вицагли за власи Гудака на вельку ноц, а вецка позаверали 37 хлапцохъ до Зомбора» [6].

Відомий українських етнограф і фольклорист Володимир Гнатюк у 1897 р. три з половиною місяців перебував у дослідницькій експедиції серед русинів Керестура і Коцура. Він згадував, що у Керестурі йому говорили про наявність у селі великої керестурської хроніки, але тоді він не зміг її знайти. Цікаво, що вчений не знайшов жодного примірника короткої хроніки села, які часто знаходились у рукописних збірниках парацерковної літератури, яких, за його словами, було у селі багато. Чи справді була тоді в селі і якась велика хроніка, з'ясувати тепер неможливо. Всі збережені версії хроніки Керестура свідчать про те, що вони мають спільне початкове джерело. Наше порівняння 9 версій хронік Керестура показує, що вони всі до початку 80-х років XIX ст. майже не відрізнялися. З того часу автори/переписувачі, які її включали до своїх рукописних збірників, продовжували записувати тогочасні події, часто навіть дані зі свого сімейного життя: час одруження, народження дитини, смерті близьких, купівля нерухомості тощо [7].

До 1918 р. народні хроніки були єдиними писаними історіографічними творами русинів Південної Угорщини. Винятком серед них була згадана вище авторська хроніка Коцура П.Вукіча, але вона зберігалася в архіві греко-католицької парафії у Коцурі, а частково була опублікована на початку 1920-х рр. [8]. Тоді ж було опубліковано і народну хроніку Коцура Йоана Москаля [9], народну хроніку Керестура [10] і частини рукописної хроніки Керестурської парафії Гавриїла Костельника [11-15].

У народних хроніках записувалися найважливіші події у селах, починаючи від переселення русинів на південь Угорщини, а далі згадуються різні події: час будівництва церкви або школи, природні стихії (посухи, повені) тощо. Наприклад, згадується, що через велику посуху і спустошені пасовиська люди свою худобу гнали навіть до старого краю – на Закарпаття, щоб її таким чином врятувати від голодної смерті. У хроніках згадуються переселення русинів з Керестура і Коцура в інші населені пункти комітатів Бачка і Срем, великі епідемії чуми, які забрали багато жертв. Одним словом, в хроніках записане все варте народної пам'яті, щоб передати його у спадок майбутнім поколінням, щоб не тільки вони пам'ятали всі недолі своїх предків, але й їхні «славні діла», щоб вони їм були надійним дороговказом для майбутнього і запорукою, що їхня церква, рідна мова і єдність народу можуть перебороти всяке лихо.

Таким чином, народні рукописні хроніки русинів Південної Угорщини, які до розпаду Австро-Угорщини не мали жодного видання своєю руською говіркою, відіграли важливу роль у збереженні пам'яті про самих себе і своє минуле. Писані народною говіркою, вони були дуже популярними серед звичайних людей і тому часто знаходили своє місце у рукописних збірниках парацерковної літератури, а іноді були написані в окремих малих рукописних книжечках. Рукописні народні хроніки є важливими пам'ятниками писемності й одночасно джерелом для вивчення історії мови русинів Південної Угорщини/Югославії/Сербії, оскільки на відміну від рукописних збірників парацерковної літератури, які були сумішшю церковнослов'янської і народної говірки, писалися народною мовою з невеликими домішками церковнослов'янської мови.

-
1. *Рамач Я.* Руснаци у Южней Угорскей (1745-1918) / Я.Рамач; Войводянска Академия наукох и уметносцох. – Нови Сад: Каћ – Лазарус, 2007. – 526 с.
 2. *Вукич П.* Хисторія фары коцурскей / П.Вукич // *Цан М.М.* Церква и школа у Коцуре. – Нови Сад, 1996. – С. 75-114.
 3. *Рамач Я.* Спомин вични керестурски або Спомин од створеня швета / Я.Рамач // Шветлосц. – Нови Сад, 1988. – Ч. 2. – С. 527-550.
 4. Мабуть автор/перепісувач знав вже і про другу епідемію, яка була 1848 р., а можливо і про третю епідемію чуми в Керестурі 1873 р.
 5. *Гнатюк В.* Керестурська хроніка / В.Гнатюк // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1903. – Т. 53. – Кн. 3. – С. 5-9.
 6. «1861. Коли війта Гудака витягнули за волосся (з будинку сільської адміністрації – приміт. авт.) на Великдень, а після того 37 мужчин відправили до вязниці у м. Сомбор (осідок Бачського комітату – приміт. авт.)».
 7. *Рамач Я.* Рукописни хроніки Руского Керестура з 18. и 19. вика. Лингвокультурное пространство современной Европы через призму малых и больших языков / Я.Рамач // *Humaniora: Slavica Tartuensia.* – Тарту, 2011. – Ч. IX. – С. 222-230.
 8. *Вукич П.* Зос кроники Коцура / П.Вукич // Руски календар 1923. – Руски Керестур, 1923. – С. 70-77.
 9. *Москаль Й.* Народна кроника / Й.Москаль // Руски календар 1923. – Руски Керестур, 1923. – С. 82-83.
 10. Спомин вични керестурски // Руски календар 1922. – Руски Керестур, 1922. – С. 92-95.
 11. *Костельник Г.* Церква у Керестуре / Г.Костельник // Руски календар 1926. – Руски Керестур, 1925. – С. 31-36.
 12. *Костельник Г.* Значене Керестура / Г.Костельник // Руски календар 1925. – Руски Керестур, 1925. – С. 58-72.
 13. *Костельник Г.* Петро и Янко Кочаї / Г.Костельник // Руски календар 1924. – Руски Керестур, 1924. – С. 59-64.
 14. *Костельник Г.* Природни и газдовски живот Руснацох у Бачкей и Сриме / Г.Костельник // Руски календар 1924. – Руски Керестур, 1924. – С. 64-74.
 15. *Костельник Г.* Школа у Керестуре / Г.Костельник // Руски календар 1926. – Руски Керестур, 1925. – С. 38-42.